

Mateusz Ratyński

Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego
ORCID: 0000-0002-8346-5254

Juliusz Trzcński (1880–1939). Ziemiaнин, minister, konserwatysta

Słowa kluczowe

Juliusz Trzcński, ziemiaństwo, Ostrow nad Gopłem, Narodowe Zjednoczenie Ludowe, Ministerstwo Byłej Dzielnicy Pruskiej, Związek Obrony Kresów Zachodnich/Związek Zachodni

Streszczenie

Artykuł prezentuje życie i działalność Juliusza Trzcńskiego (1880–1939). Był on ziemiańcem z Ostrowa nad Gopłem, urzędnikiem państwowym oraz doktorem nauk prawnych. Udzielał się społecznie i politycznie, związany w okresie zaborów z Ligą Narodową. Piastował stanowiska prezesa Rady Ludowej powiatu strzeńskiego (1918), posła na Sejm Ustawodawczy (1919–1922), ministra do spraw byłej Dzielnicy Pruskiej (1920–1921). W kolejnych latach Trzcński był zaangażowany głównie społecznie, sprawował chociażby funkcję przewodniczącego Zarządu Głównego Związku Obrony Kresów Zachodnich (1925–1934). Zamordowany przez Niemców na początku okupacji.

Juliusz Trzcński urodził się 26 sierpnia 1880 roku w Ostrowie nad Gopłem (rejencja bydgoska zaboru pruskiego) w rzymskokatolickiej rodzinie ziemiańskiej¹.

¹ Dotychczas Juliusz Trzcński nie doczekał się biografii naukowej. W Internecie można znaleźć kilka ciekawych tekstów popularnonaukowych przedstawiających jego życie: <https://www.gminakruszwica.pl/page/juliusz-trzcinski> ; <https://kujawy-zachodnie.jimdofree.com/znani-zas%C5%82u%C5%BCeni-zapomniani/trzc%C5%84ski-juliusz/> [dostęp: 29.05.2024].

Trzcinińscy herbu Rawicz (vel Prandota-Trzciniński, Trzciniński) byli starą rodziną o przydomku Prandota, wywodzącą się ze wsi Trzciana (Trzciana) z Rawy Mazowieckiej. Jeden z protoplastów rodu Filip z Trzciany sprawował urząd kasztelana rawskiego. W okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej Trzcinińscy przenieśli się na Ruś, do Wielkopolski i do Prus. Na Kujawach pojawili się zapewne w XVII wieku, w 1640 roku jako dziedzic wsi Ludzisko występował Maciej Trzciniński. W kolejnych latach stanowili niezwykle rozgałęzioną oraz zasłużoną dla Kujaw i terenów nadgoplańskich rodzinę. Posiadali majątki m.in. w Ostrowie, Popowie, Mietlicy i Gocanówku².

Rodzicami Juliusza byli lokalny dziedzic Józef Trzciniński (Prandota-Trzciniński) (1841–1919) oraz Helena z domu Prądzyńska (1855–1908). Senior rodu był amatorem-archeologiem, zebrane przez niego liczne zbiory z epoki starożytnej znajdują się obecnie w zasobach Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. Obok Juliusza małżonkowie mieli jeszcze dwóch synów: zmarłego w dzieciństwie Witolda (1885–1886) oraz Józefa (1888–1939) – ziemianina, zamordowanego przez Niemców w trakcie II wojny światowej. Józef Trzciniński z pierwszego małżeństwa ze zmarłą przedwcześnie Anną z domu Prądzyńską (1852–1878) miał trójkę dzieci: Tadeusza (1874–1912) – księdza rzymskokatolickiego, teologa, autora wielu prac z zakresu prawa kościelnego; Marię (1876–1940) – żonę starosty gnieźnieńskiego Tomasza Łyskowskiego; Justynę (1878–1964) – działaczkę społeczną, charytatywną i narodową, żonę Lucjana Wichlińskiego³.

Początkowo Juliusz Trzciniński uczył się w Królewskim Gimnazjum w Inowrocławiu (współcześnie I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Kasprowicza), w którym w 1898 roku zdał egzamin dojrzałości⁴.

² *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopisów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. 9, Breitkopf i Härtel, Lipsk 1842, s. 131–132; *Materiały do Polskiego Słownika Biograficzno-Genologicznego*, <https://polishgenealogy1.blogspot.com/2017/04/trzcinski.html> [dostęp: 29.05.2024].

³ Szeroko w internetowych tekstach popularyzatorskich, zob. <http://www.wtg-gniazdo.org/ksieza/main.php?akcja=opis&id=4775>; <https://manowce.com/blog/trzciniacy/>

⁴ Więcej wiadomości na temat szkoły: *Historia gimnazjum i liceum im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu 1855–1985*, cz. 1, pod red. R. Kabacińskiego, Pierwsze Liceum Ogólnokształcące im. J. Kasprowicza, Zakład Poligraficzno-Wydawniczy „Pozkał”, Inowrocław 1995.

W kolejnych latach studiował nauki ekonomiczne i rolnicze na Uniwersytecie Ludwika i Maksymiliana w Monachium⁵. Niemiecka uczelnia była znana z antypruskich nastrojów oraz bardzo wysokiego poziomu wykładowców. Tak wspominał atmosferę tamtych czasów polityk i działacz gospodarczy Stanisław Wachowiak:

W Monachium znalazłem spokój, atmosferę Polakom przychylną, całkiem inne typy ludzi. Tego nigdy się nie zapomina. Szkoła Bretana wydała kilku znanych i zasłużonych dla kraju ludzi. Choćby tylko wspomnieć wydawcę wspaniałego „*Ekonomisty*” – Dziewulskiego, ministra dra Juliusza Trzcńskiego, zamordowanego przez Niemców, lub Jasiukiewicza, późniejszego ministra Polski podziemnej w latach 1940–1945⁶.

Pobyty w Niemczech wpłynął nie tylko pozytywnie na rozwój intelektualny Trzcńskiego, ale pozwolił mu na zdobycie wielu przydatnych kontaktów oraz ukształtowanie światopoglądu. Jego ówczesnym mentorem był znany niemiecki ekonomista włoskiego pochodzenia, prof. Lucjo Brentano. Ten wybitny intelektualista miał poglądy socjal-liberalne. W swoich publicznych wypowiedziach głosił hasła wolności i swobody jednostki przy gospodarce kapitalistycznej i minimalnej ingerencji władzy państwowej w rynek. Równocześnie zwracał uwagę na potrzebę ochrony robotniczych interesów poprzez związki zawodowe⁷. W 1906 roku Trzcński uzyskał tytuł doktora nauk społecznych na podstawie przygotowanej pod jego kierunkiem rozprawy pt. *O robotnikach polskich z Kongresówki i Małopolski w Wielkim Księstwie Poznańskim*.

Po zakończeniu edukacji Trzcński osiadł w rodzinnym Ostrowie, gdzie gospodarował rodzinnym majątkiem ziemskim. Dzięki

⁵ S. Brzozowski, *Polacy na studiach gospodarstwa wiejskiego w Niemczech w XIX i XX wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989, s. 174 i 198.

⁶ S. Wachowiak, *Czasy które przeżyłem*, „Interim”, Warszawa 1991, s. 38. Zob. również: *Historia wychodźstwa polskiego w Niemczech*, pod red. M. Płończaka, t. 1, Poznań 1937; M. Ratyński, *Wachowiak Stanisław*, [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 3, pod red. R. Łatki, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2022, s. 399–404; idem, *Maksymilian Włodarczak (1890–1983). Działacz strażacki i powstanie wielkopolski z Czarnkowa*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2023.

⁷ Szerzej w: O. Tiefelstorf, *Die sozialpolitischen Vorstellungen Lujo Brentanos*, Köln 1973 [pol. *Idee społeczno-polityczne Lujo Brentano*].

zachodniemu wykształceniu wprowadzał liczne innowacyjne rozwiązania rolnicze, zachęcał do nich również lokalnych włościan. Miał przekonania narodowe, był od 1917 roku członkiem Ligi Narodowej⁸. W okresie zaborów zaangażował się czynnie w działalność o charakterze gospodarczym. Zasiadał w Zarządzie Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Poznaniu, był wicepatronem Towarzystwa Rolniczego inowrocławsko-strzelińskiego oraz członkiem patronatu Związku Kółek Włościańskich. Publikował teksty z zakresu ekonomii i rolnictwa na łamach wielkopolskiej prasy, uczestniczył w odczytach i spotkaniach o charakterze naukowym. W swoich wystąpieniach forsował rozwiązania gospodarki społecznej, chociażby poprzez zwiększenie wynagrodzenia pracownikom oraz skracanie dnia pracy. Napisał popularne i ważne w ówczesnym dyskursie naukowym książki: *Wychodźcy z Królestwa i Galicji w Wielkim Księstwie Poznańskim* (Berlin 1906); *Kwestia robotników rolnych* (Poznań 1907)⁹.

W trakcie I wojny światowej Trzciński był członkiem Międzypartyjnego Komitetu Obywatelskiego i jego Wydziału Wykonawczego, organizacji założonej w 1916 roku przez polityków narodowych liczących na zwycięstwo państw ententy. Jako członek Ligi Narodowej utrzymywał kontakt z przedstawicielami Koła Międzypartyjnego, grupującego endeków i konserwatystów na terenie Królestwa Polskiego. Wraz z końcem Wielkiej Wojny uczestniczył w organizacji dzielnicowych władz na terenie dawnego zaboru niemieckiego. W 1918 roku został prezesem Rady Ludowej powiatu strzelińskiego. O wysokim autorytecie Trzcińskiego jako eksperta może świadczyć jego zaangażowanie w grudniu 1918 roku w obrady Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu, który wyłonił Naczelną Radę Ludową. W trakcie posiedzenia wygłosił specjalny referat poświęcony zagadnieniom rolniczym¹⁰. W okresie Powstania Wielkopolskiego Trzciński

⁸ S. Kozicki, *Historia Ligi Narodowej. Okres 1882–1907*, „Myśl Polska” (Londyn) 1964, s. 586.

⁹ *Księga Jubileuszowa wydana w 50-tą rocznicę założenia Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Wielkim Księstwie Poznańskim 1861–1911*, Centralne Towarzystwo Gospodarcze w Wielkim Księstwie Poznańskim, Poznań 1911, s. 307–309; S. Boro-wiak, „Jak zatrzymać robotnika na wsi?” – ziemianie wielkopolscy wobec emigracji robotników rolnych do okręgów przemysłowych Rzeszy niemieckiej na przełomie XIX i XX w., „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2010, t. 8, s. 195–214.

¹⁰ *Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu 3–5 grudnia 1918 r.*, wstęp i oprac. B. Polak, Politechnika Koszalińska, Koszalin 1999, s. 80–96.

objął szefostwo Wydziału I Gospodarstwa Krajowego Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej, zajmującego się finansami, aprowizacją, komunikacją, handlem i przemysłem na terenie Wielkopolski i Pomorza. Następnie sprawował funkcję szefa Biura Prawno-Politycznego Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej¹¹.

U zarania odzyskania przez Polskę niepodległości był współzałożycielem w 1919 roku Narodowego Stronnictwa Ludowego w Poznaniu, ugrupowania kierowanego przez ks. Antoniego Ludwiczaka, skupiającego głównie ziemian i konserwatywnych chłopów. NSL odwoływało się do zasad chrześcijańskich, w statucie podkreślono, że lud jest „podstawą przyszłości narodu”. Szczególne znaczenie w programie odgrywało rolnictwo, proponowano umiarkowaną reformę rolną w celu stworzenia silnych i samodzielnych gospodarstw chłopskich¹².

W czerwcu 1919 roku Trzcński uzyskał, jako przedstawiciel NSL, mandat posła z koalicyjnej centroprawicowej listy Zjednoczenie Stronnictw Narodowych w okręgu wyborczym nr 1 (powiaty Mogilno, Wyrzysk i Bydgoszcz oraz miasta Bydgoszcz, Inowrocław, Strzelno, Witków, Żnin i Szubin)¹³. Początkowo wszedł w skład Związku Sejmowego Ludowo-Narodowego, łączącego całą sejmową prawicę. Na skutek zatargów programowych i personalnych w lipcu 1919 roku grupa 39 posłów, w tym Trzcński, na czele z Leopoldem Skulskim i Edwardem Dubanowiczem opuściła szeregi klubu. Rozłamowcy zarzucali endecji błędy w polityce rolnej oraz zaprzepaszczenie szans

¹¹ Archiwum Państwowe w Poznaniu, Komisariat do Spraw Likwidacji Niemieckiej w Poznaniu, sygn. 403; Centralne Archiwum Wojskowe, Kolekcja Akt powstańców wielkopolskich 1918–1939, Juliusz Trzcński, sygn. I.487.6185; M. Polak, *Polityczne aspekty powstania wielkopolskiego 1918–1919 roku*, [w:] *Wielkopolanie ku niepodległej. W stulecie zwycięskiego powstania 1918–1919 roku*, Wielkopolskie Muzeum Niepodległości, Poznań 2018, s. 68–75. Zob. też: A. Czubiński, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Geneza, charakter; znaczenie*, „Kurpisz”, Poznań 2002; C. Kozłowski, *Działalność polityczna Koła Międzypartyjnego w latach 1915–1918*, Książka i Wiedza, Warszawa 1967.

¹² *Statut i program Narodowego Stronnictwa Ludowego w Poznaniu*, Narodowe Stronnictwo Ludowe, Poznań 1919, s. 1–16. O działalności społeczno-oświatowej ks. Ludwiczaka: M. Ratyński, *Wizja uniwersytetów ludowych w programie i działalności Towarzystwa Czytelni Ludowych (1880–1939)*, „Kwartalnik Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych” 2021, nr 112, s. 47–58.

¹³ T. Rzepecki, *Sejm 1919*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, Poznań 1920, s. 234–235; *Zawarcie kompromisu wyborczego*, „Kurier Poznański” 1919, nr 110, s. 1.

na ustanowienie w konstytucji drugiej izby parlamentu. W sierpniu doszło do zjednoczenia secesjonistów z Polskim Zjednoczeniem Ludowym ks. Wacława Bliźnińskiego. W wyniku aliansu powstała nowa partia – Narodowe Zjednoczenie Ludowe, zrzeszająca w listopadzie 1919 roku 68 posłów i mająca trzeci pod względem liczby mandatów klub w Sejmie Ustawodawczym. W styczniu 1920 roku liczba posłów zwiększyła się do 71. Ugrupowanie czynnie uczestniczyło w tworzeniu większości rządowych, jej lider Leopold Skulski pełnił od 13 grudnia 1919 do 9 czerwca 1920 roku funkcję premiera RP.

NZL miało charakter centroprawicowy. Było nazywane przez lewicę sejmową „lu-endecją” i krytykowane za prawicowość. Maciej Rataj ironicznie opisał Skulskiego jako „zakapturzonego endeka”. W kołach narodowej demokracji wyrażano się za to negatywnie o NZL z powodu współpracy politycznej z Naczelnikiem Państwa Józefem Piłsudskim oraz liderem PSL „Piast” Wincentym Witosem¹⁴. Na skutek różnego stosunku do gabinetu Witosy w czerwcu 1920 roku doszło do rozłamu w NZL i wystąpienia z niego grupy 26 posłów na czele z Edwardem Dubanowiczem. Powołali oni bardziej konserwatywne i zachowawcze Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Ludowe¹⁵.

W ramach sejmowego klubu NZL Trzeciński pełnił od czerwca 1921 roku do listopada 1922 roku funkcję wiceprezesa¹⁶. Był bardzo aktywnym posłem, pracował w Komisji Wojskowej, Komisji Likwidacyjnej, Komisji Rolnej oraz Komisji Spraw Morskich (przewodniczący). Szczególnie został zapamiętany jako orędownik założenia portu w Gdyni. Przemawiał podczas następujących dyskusji: sprawozdanie Komisji Wodnej dotyczące wniosku w sprawie budowy kanału

¹⁴ M. Ratyński, *Stanisław Osiecki (1875–1967). Polityk z pasją*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2020, s. 91; M. Rataj, *Pamiętniki 1918–1927*, t. 1, wstęp i oprac. M. Ratyński, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2021, s. 113.

¹⁵ Szerzej: M. Ratyński, *Skulski Leopold*, [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 1, pod red. R. Łatki, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2020, s. 410–415; A. Łuczak, *Powstanie i działalność Zjednoczenia Ludowego Polskiego Zjednoczenia Ludowego (1917–1919)*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1968, t. 10; J. Faryś, *Edward Dubanowicz 1881–1943. Biografia polityczna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1994.

¹⁶ *N. Zj. Ludowe zerwało z Dubanowiczem*, „Goniec Krakowski” 1921, nr 168, s. 1.

Gopło – Warta (3 grudnia 1920); ustawy o przejęciu na własność państwa ziemi w niektórych powiatach Rzeczypospolitej oraz o nadaniu ziemi żołnierzom Wojska Polskiego (9 i 17 grudnia 1920); rozprawa nad sprawozdaniem prezesa Głównego Urzędu Ziemskiego (11 maja 1920); ustawa o polskich handlowych statkach morskich (28 maja 1920); rozprawa nad ustawą o ustroju władz szkolnych (4 czerwca 1920); ustawa o utworzeniu Rady Obrony Państwa (30 czerwca 1920); oświadczenie wiceministra byłej dzielnicy pruskiej Adama Poszwińskiego (9 lipca 1920); ustawa o środkach na sfinansowanie reformy rolnej (16 lipca 1920); oświadczenie programowe premiera Witosa (24 lipca 1920); ustawa o daninie (13 grudnia 1921); wniosek nagły ZLN w sprawie unifikacji byłej dzielnicy pruskiej (29 lipca 1921); nowela do ustawy o zbyciu lub zamianie majątku państwowego, który przeszedł na rzecz państwa na moc ustawy o likwidacji majątków prywatnych w wykonaniu traktatu wersalskiego (28 lipca 1922); ustawa o ochronie drobnych dzierżawców rolnych (21 września 1922); ustawa o ratyfikacji konwencji sanitarnej paryskiej (23 września 1922). 27 kwietnia 1920 roku zgłosił wniosek nagły dotyczący pełnego połączenia byłej dzielnicy pruskiej z resztą państwa.

Zgłosił również interpelacje poselskie w następujących sprawach: umieszczenie urzędu patentowego w Bydgoszczy oraz Izby Najwyższej Kontroli w Grudziądzu (10 lutego 1920); urzędowy język w administracji (22 marca 1920); niedostarczenie węgla dla Wielkopolski i Pomorza (18 maja 1920); obstawienie granic Rzeczypospolitej (30 czerwca 1920); pożyczka odrodzenia Polski (30 czerwca 1920); urzędzenia pocztowe w byłej dzielnicy pruskiej (28 września 1920); nieudzielanie lokali szkół ludowych na zebrania kółek rolniczych (20 stycznia 1921); szpitale wojskowe (11 lutego 1921); podatki (17 marca 1921); likwidacja kolonii niemieckich (14 kwietnia 1921); domen i parcelacji w byłej dzielnicy pruskiej (24 maja 1921); dzierżaw państwowych w byłej dzielnicy pruskiej (31 maja 1921); nieporządki na kolejach (31 stycznia 1922); włamanie się złodziei do pierwszego fortu Legionów w Warszawie (10 lutego 1921); brak połączeń szosowych między byłą Kongresówką a byłą dzielnicą pruską (23 marca 1922); sytuacja pięciu gmin powiatu gniewskiego położonych na prawym brzegu Wisły (16 maja 1922); nadużycia w nadleśnictwie toruńskim i inowrocławskim (18 lipca 1922); wydobycie aktów hipotecznych miasta

Koponica (18 lipca 1922); złe funkcjonowanie kolei na Górnym Śląsku (3 sierpnia 1922)¹⁷.

Polityk cieszył się niewątpliwą sympatią mieszkańców Wielkopolski. Dobrze wskazują na to wspomnienia ludowca Józefa Raczkowskiego, który podróżował wspólnie z Wincentym Witosem po Wielkopolsce w 1920 roku:

Widziałem, że wiadomość tę przyjęli otaczający go chłopci z rzetelnym zadowoleniem. Przemówienie Witosy wywarło na ogół wrażenie bardzo silne. Mówił rzeczywiście bardzo trzeźwo i ostrożnie. Jednakże, jak później stwierdziłem, największe [wrażenie] spośród mówców wywarł nie Witos, tylko pan Trzcziński, przedstawiciel stronnictwa niby ludowego, ale przede wszystkim katolickiego¹⁸.

W czerwcu 1920 roku Trzcziński z Leopoldem Skulskim uczestniczył w negocjacjach międzypartyjnych zmierzających do stworzenia stałej większości dla rządu Witosy tzw. Zespołu Stronnictw Centrowych z PSL „Piast”, NZL, Zjednoczeniem Mieszczańskim i Klubem Pracy Konstytucyjnej. W ramach układu do gabinetu Witosy weszli przedstawiciele NZL na czele z Skulskim jako ministrem spraw wewnętrznych¹⁹. 23 lipca Trzcziński został ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej. Zastąpił na stanowisku przedstawiciela endecji Władysława Kucharskiego²⁰.

Ministerstwo Byłej Dzielnicy Pruskiej zostało ustanowione 1 sierpnia 1919 roku, miało czasowy charakter, ograniczony terytorialnie do województw poznańskiego i pomorskiego. Zadaniem resortu było: przejęcie administracji od Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej i władz niemieckich; administrowanie dzielnicą; stopniowe

¹⁷ Wykaz na podstawie stenogramów Sejmu Ustawodawczego z lat 1919–1922.

¹⁸ J. Rączkowski, *Wśród polityków i artystów (Ze wspomnień redaktora)*, oprac. W. Stankiewicz, M. Wronkowska, LSW, Warszawa 1969, s. 374.

¹⁹ *Przesilenie gabinetowe*, „Piast” 1921, nr 23, s. 2–3; *Blok Centrum*, „Kurier Poranny” 1921, nr 167, s. 1; *Rezolucja zespołu*, „Kurier Poranny” 1921, nr 167, s. 2. Zob. również: M. Ratyński, *Jan Dębski (1889–1976). Polityk kompromisu*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2019, s. 101–102; A. Urbanowicz, *PSL Piast a Narodowa Demokracja w latach 1913–1931*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Gorzów Wielkopolski 2008, s. 112–114.

²⁰ *Z tragikomedii przesilenia w Ministerstwie b. dz. pruskiej. Poseł dr Juliusz Trzcziński minowany ministrem*, „Kurier Poznański” 1921, nr 169, s. 1. Zob. też: *Protokoły Rządów Wincentego Witosy*, t. 1, *Rząd Obrony Narodowej (1920–1921)*, pod red. J. Gmitruka, M. Ratyńskiego, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2022.

przekazywanie działów administracji ministrom rzeczowym; dostosowanie prawa do systemu prawnego obowiązującego w pozostałej części kraju. W kierowanym przez siebie resorcie Trzcíński blisko współpracował ze swoim kolegą z czasów edukacji w Monachium, podsekretarzem stanu Stanisławem Wachowiakiem z Narodowej Partii Robotniczej²¹. Sprawując urząd ministra, Trzcíński był przeciwnikiem separatyzmu dawnego zaboru niemieckiego, który prezentowali niektórzy politycy endecji. Opowiadał się za szybką unifikacją ziem byłego zaboru z resztą kraju z zamianą ministerstwa na delegaturę. Zostało to negatywnie odebrane przez większość polityków z Wielkopolski i Pomorza. Trzcíński dokonał również szeregu źle przyjętych zmian personalnych w ministerstwie. Ponadto ogłosił w sierpniu 1921 roku nową ordynację wyborczą do rad miejskich, sejmików powiatowych i wojewódzkich – decyzja zdaniem przedstawicieli narodowej demokracji była przekroczeniem kompetencji.

Pozycja Trzcíńskiego jako ministra wyraźnie spadła po upadku rządu Witosa 19 września 1921 roku. Na skutek braku wyraźnej większości rządowej w Sejmie Ustawodawczym powstał pozaparlamentarny gabinet fachowców na czele z prof. Antonim Ponikowskim. Nowy premier musiał lawirować w obliczu braku stałej większości, nie narażać się ani ugrupowaniom lewicy, ani prawicy. Tymczasem działalność Trzcíńskiego wzbudzała kontrowersje w kołach endeckich. Z inicjatywy marszałka Sejmu Ustawodawczego Wojciecha Trąmpczyńskiego odbyło się 11 października 1921 roku spotkanie posłów z Wielkopolski i Pomorza. W trakcie konferencji większość negatywnie oceniła Trzcíńskiego, a premier Ponikowski zobowiązał się do zdymisjonowania ministra, do czego doszło ostatecznie 22 października 1921 roku²².

Wybory parlamentarne w listopadzie 1922 roku zakończyły się klęską dla NZL, które startując w ramach Bloku Centrum, nie uzyskało ani

²¹ S. Wachowiak, op. cit., s. 91.

²² *Kronika polityczna*, „Kurier Poznański” 1921, nr 235, s. 2; *Dr Józef Wybicki ministrem b. dzielnicy pruskiej*, „Kurier Poznański” 1921, nr 247, s. 1; Z. Kaczmarek, *Wojciech Trąmpczyński*, „Lega”, Poznań 1993; s. 133; A. Wątor, *Działalność Związku Ludowo-Narodowego w latach 1919–1922*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1992, s. 101, 134. Szerzej o pracy Ministerstwa: A. Guleczyński, *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1995; Archiwum Państwowe w Poznaniu, Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu, sygn. 1–4.

jednego mandatu w sejmie i senacie²³. Po zakończeniu kadencji Trzcіński wycofał się z czynnej działalności politycznej na poziomie centralnym. W kolejnych latach angażował się w sprawy lokalne i wojewódzkie, zainicjował chociażby budowę młyna w Kruszwicy. Od 1928 do 1939 roku był przewodniczącym (marszałkiem) Wydziału Krajowego województwa poznańskiego. Sprawował również funkcje wiceprezesa Wielkopolskiego Towarzystwa Kółek Rolniczych oraz wiceprezesa Związku Powiatów RP, zasiadał w radach nadzorczych Wielkopolskiej Izby Rolniczej oraz Banku Rolnego. Należał m.in. do Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Państwowej Rady Spółczywców. Trzcіński był czołowym działaczem Związku Obrony Kresów Zachodnich, prężnej organizacji społeczno-gospodarczej, której nadrzędnym celem była obrona interesów narodowych ziem zachodnich. W ramach ZOKZ Trzcіński piastował w latach 1925–1934 funkcję przewodniczącego Zarządu Głównego. W 1934 roku, po przekształcaniu ZOKZ w Polski Związek Zachodni, zasiadał w Radzie Naczelnej. W latach trzydziestych bliżej związał się z obozem sanacji, od 1935 do 1938 roku był zastępcą senatora BBWR z województwa poznańskiego. Publikował artykuły z zakresu ekonomii, rolnictwa i ustroju samorządowego. Napisał przedmowę do rozprawy Bronisława Napierała *Ostrowo nad Gopłem. 27 lat pracy na roli (1907–1934)* (Poznań 1936)²⁴.

²³ Blok Polskie Centrum uzyskał w skali kraju do sejmu 2,97 proc. i sześciu posłów. Byli oni przedstawicielami Polskiego Stronnictwa Katolicko-Ludowego z Galicji. Zob. K. Kacperski, *System wyborczy do Sejmu i Senatu u progu Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2004.

²⁴ *Album-skorowidz Senatu i Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Sejmu Śląskiego. Kadencja 1935/1940*, Drukarnia Ludowa, Kraków 1936, s. 199; *Pamiętnik 1-go Zjazdu Polaków z zagranicy 14–21 lipiec 1929*, Rada Organizacyjna Polaków z Zagranicy, Warszawa–Poznań–Kraków 1929, s. 21, 59–60, 105. Zob. również: A. Wolff-Powęska, *Związek Obrony Kresów Zachodnich*, „Rocznik Lubuski” 1975, t. 9, s. 207–266; A. Kamiński, *Sejmik wielkopolski. Przeszłość i terażniejszość*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008; A. Kosmowska-Kowalska, *Kółka Rolnicze Poznania i okolicy 1866–1939. Wielkopolskie Kółka Włościanek 1907–1939*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Poznań 1992; J. Borkowski, A. Gurnicz, *Kółka rolnicze w II Rzeczypospolitej*, LSW, Warszawa 1978; A. Kwilecki, *Ziemiaństwo wielkopolskie. Między wsią a miastem*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2001; B. Okoniewska, *Polscy ziemianie i chłopi Wielkopolski i Pomorza w latach II Rzeczypospolitej. Ich aktywność gospodarcza i polityczna*, Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych (Gdańskie Towarzystwo Naukowe), Gdańsk 1991; M. Piotrowski, *Reemigracja Polaków z Niemiec 1918–1939*, KUL, Lublin 2000.

Wraz z wybuchem II wojny światowej we wrześniu 1939 roku Trzcński, jako znany lokalny działacz społeczny i polityczny, został natychmiast poddany represjom przez aparat niemiecki. Aresztowany, w nocy z 12 na 13 października 1939 roku, został rozstrzelany wraz z dużą grupą Polaków w lasach niedaleko Gniewkowa. W masowej akcji niemieckiej w latach 1939–1943 w lasach gniewkowskich zginęło około 4 tys. osób, głównie przedstawiciele inteligencji polskiej z Inowrocławia i okolic.

Ciało Trzcńskiego nie zostało odnalezione. Symboliczny nagrobek przedwojennego ministra znajduje się w grobowcu rodzowym na Cmentarzu Parafii św. Mateusza w Ostrowie. Za zasługi na polu pracy społecznej i samorządowej Trzcński został w 1929 roku odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski²⁵. Współcześnie jest patronem jednej z ulic w Inowrocławiu. Jego żoną była Antonina z domu Kurnatowska (1901–1974). Mieli dwie córki: Helenę (1936–2020) – profesor nauk biologicznych, żonę Tadeusza Tacika i Justynę (ur. 1939) – ekonomistkę, żonę Jacka Michałowskiego²⁶.

Trzcński był właścicielem zespołu pałacowo-parkowego w Ostrowie nad Gopłem z XVIII wieku oraz ponad 500 ha ziemi. Majątek został, zgodnie z dekretem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z września 1944 roku, znacjonalizowany przez komunistów. Rodzina przedwojennego ministra była zmuszona wówczas opuścić Ostrowo i zamieszkać w Krakowie. Dworek adaptowano najpierw na szkołę rolniczą, a później na państwowy dom opieki dla osób starszych oraz dom opieki społecznej. Obecnie toczy się spór między Skarbem Państwa i poprzednimi właścicielami o prawo do majątku²⁷.

Mateusz Ratyński

²⁵ *Dział Urzędowy*, „Monitor Polski” 1929, nr 274, s. 1.

²⁶ A. Stachurska-Swakoń, *Profesor dr hab. Helena Trzcńska-Tacik (1936–2020). Botanik z pasją*, „Wszechświat” 2020, t. 121, s. 7–9.

²⁷ <https://pomorska.pl/trzcinscy-odzyskali-dworek-w-ostrowie-nad-goplem-ale-ich-spor-ze-skarbem-panstwa-nadal-trwa/ar/c9-15030820> [dostęp: 29.05.2024].

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Poznaniu, Komisariat do Spraw Likwidacji Niemieckiej w Poznaniu, sygn. 403;

Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu, sygn. 1–4.

Centralne Archiwum Wojskowe, Kolekcja Akt powstańców wielkopolskich 1918–1939, Juliusz Trzcziński, sygn. I.487.6185.

Źródła drukowane

Album-skorowidz Senatu i Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Sejmu Śląskiego. Kadencja 1935/1940, Drukarnia Ludowa, Kraków 1936.

Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu 3–5 grudnia 1918 r., wstęp i oprac. B. Polak, Politechnika Koszalińska, Koszalin 1999.

Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopisów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza, t. 9, Breitkopf i Härtel, Lipsk 1842.

Księga Jubileuszowa wydana w 50-tą rocznicę założenia Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Wielkim Księstwie Poznańskim 1861–1911, Centralne Towarzystwo Gospodarcze w Wielkim Księstwie Poznańskim, Poznań 1911.

Pamiętnik 1-go Zjazdu Polaków z zagranicy 14–21 lipiec 1929, Rada Organizacyjna Polaków z Zagranicy, Warszawa–Poznań–Kraków 1929.

Protokoły Rządów Wincentego Witosa, t. 1, Rząd Obrony Narodowej (1920–1921), pod red. J. Gmitruka, M. Ratyńskiego, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2022.

Rzepecki Tadeusz, *Sejm 1919*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, Poznań 1920.

Statut i program Narodowego Stronnictwa Ludowego w Poznaniu, Narodowe Stronnictwo Ludowe, Poznań 1919.

Stenogramy Sejmu Ustawodawczego z lat 1919–1922.

Wspomnienia

Kozicki Stanisław, *Historia Ligi Narodowej. Okres 1882–1907*, „Myśl Polska” (Londyn) 1964.

Rataj Maciej, *Pamiętniki 1918–1927*, t. 1, wstęp i oprac. M. Ratyński, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2021.

Rączkowski Józef, *Wśród polityków i artystów (Ze wspomnień redaktora)*, oprac. W. Stankiewicz, M. Wronkowska, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1969.

Wachowiak Stanisław, *Czasy które przeżyłem*, „Interim”, Warszawa 1991.

Prasa

- „Goniec Krakowski” 1921
- „Kurier Poranny” 1921
- „Kurier Poznański” 1919, 1921
- „Monitor Polski” 1929
- „Piast” 1921

Opracowania

Borkowski Jan, Gurnicz Antoni, *Kółka rolnicze w II Rzeczypospolitej*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1978.

Borowiak Stanisław, *„Jak zatrzymać robotnika na wsi?” – ziemianie wielkopolscy wobec emigracji robotników rolnych do okręgów przemysłowych Rzeszy niemieckiej na przełomie XIX i XX w.*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2010, t. 8.

Brzozowski Stanisław, *Polacy na studiach gospodarstwa wiejskiego w Niemczech w XIX i XX wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989.

Czubiński Antoni, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Geneza, charakter, znaczenie*, „Kurpisz”, Poznań 2002.

Faryś Janusz, *Edward Dubanowicz 1881–1943. Biografia polityczna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1994.

Gulczyński Andrzej, *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1995.

Historia gimnazjum i liceum im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu 1855–1985, cz. 1, pod red. R. Kabacińskiego, Pierwsze Liceum Ogólnokształcące im. J. Kasprowicza, Zakład Poligraficzno-Wydawniczy „Pozkał”, Inowrocław 1995.

Historia wychodźstwa polskiego w Niemczech, pod red. M. Płończaka, t. 1, *Historia Wychodźstwa Polskiego w Niemczech*, Poznań 1937.

Kacperski Kamil, *System wyborczy do Sejmu i Senatu u progu Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2004.

Kaczmarek Zygmunt, *Wojciech Trąmpczyński*, „Legą”, Poznań 1993.

Kamieński Andrzej, *Sejmik wielkopolski. Przeszłość i teraźniejszość*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008.

Kosmowska-Kowalska Anna, *Kółka Rolnicze Poznania i okolicy 1866–1939. Wielkopolskie Kółka Włościanek 1907–1939*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Poznań 1992.

Kozłowski Czesław, *Działalność polityczna Koła Międzypartyjnego w latach 1915–1918*, Książka i Wiedza, Warszawa 1967.

Kwilecki Andrzej, *Ziemiaństwo wielkopolskie. Między wsią a miastem*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2001.

Łuczak Aleksander, *Powstanie i działalność Zjednoczenia Ludowego i Polskiego Zjednoczenia Ludowego (1917–1919)*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1968, t. 10.

Okoniewska Barbara, *Polscy ziemianie i chłopci Wielkopolski i Pomorza w latach II Rzeczypospolitej. Ich aktywność gospodarcza i polityczna*, Wydział I Nauk

Społecznych i Humanistycznych (Gdańskie Towarzystwo Naukowe), Gdańsk 1991.

Piotrowski Mirosław, *Reemigracja Polaków z Niemiec 1918–1939*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2000.

Polak Michał, *Polityczne aspekty powstania wielkopolskiego 1918–1919 roku*, [w:] *Wielkopolskie Muzeum Niepodległości. W stulecie zwycięskiego powstania 1918–1919 roku*, Wielkopolskie Muzeum Niepodległości, Poznań 2018.

Ratyński Mateusz, *Jan Dębski (1889–1976). Polityk kompromisu*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2019.

Ratyński Mateusz, *Maksymilian Włodarczak (1890–1983). Działacz strażacki i powstaniec wielkopolski z Czarnkowa*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2023.

Ratyński Mateusz, *Skulski Leopold*, [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 1, pod red. R. Łatki, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2020.

Ratyński Mateusz, *Stanisław Osiecki (1875–1967). Polityk z pasją*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2020.

Ratyński Mateusz, *Wachowiak Stanisław*, [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 3, pod red. R. Łatki, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2022.

Ratyński Mateusz, *Wizja uniwersytetów ludowych w programie i działalności Towarzystwa Czytelni Ludowych (1880–1939)*, „Kwartalnik Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych” 2021, nr 112.

Stachurska-Swakoń Alina, *Profesor dr hab. Helena Trzcńska-Tacik (1936–2020). Botanik z pasją*, „Wszechświat” 2020, t. 121.

Tiefelstorf Otto, *Die sozialpolitischen Vorstellungen Lujo Brentanos*, Universität zu Köln, Köln 1973 [pol. *Idee społeczno-polityczne Lujo Brentano*].

Urbanowicz Adam Andrzej, *PSL Piast a Narodowa Demokracja w latach 1913–1931*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Gorzów Wielkopolski 2008.

Wątor Adam, *Działalność Związku Ludowo-Narodowego w latach 1919–1922*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1992.

Wolff-Powęska Anna, *Związek Obrony Kresów Zachodnich*, „Rocznik Lubuski” 1975, t. 9.

Źródła internetowe

<http://www.wtg-gniazdo.org/ksieza/main.php?akcja=opis&id=4775> [dostęp: 29.05.2024].

<https://manowce.com/blog/trzcinscy/> [dostęp: 29.05.2024].

<https://kujawy-zachodnie.jimdofree.com/znani-zas%C5%82u%C5%BCeni-zapomniani/trzci%C5%84ski-juliusz/> [dostęp: 29.05.2024].

<https://polishgenealogy1.blogspot.com/2017/04/trzcinski.html> [dostęp: 29.05.2024].

<https://pomorska.pl/trzcinscy-odzyskali-dworek-w-ostrowie-nad-goplem-ale-ich-spor-ze-skarbem-panstwa-nadal-trwa/ar/c9-15030820> [dostęp: 29.05.2024].
<https://www.gminakruszwica.pl/page/juliusz-trzcinski> [dostęp: 29.05.2024].

Juliusz Trzcński (1880–1939). Landowner, Minister, Conservative

Keywords

Juliusz Trzcński, landed gentry, Ostrów nad Gopłem, National People's Union, Ministry of the Former Prussian District, Union for the Defence of the Western Borderlands/Western Union

Abstract

The article presents the life and activities of Juliusz Trzcński (1880–1939). He was a landowner from Ostrów nad Gopłem, a civil servant and a PhD in law. He was socially and politically active, affiliated with the National League during the partitions. He held the positions of Chairman of the People's Council of the Strzelin County (1918), Member of the Legislative Sejm (1919–1922), and Minister of the Former Prussian District (1920–1921). In subsequent years, Trzcński was mainly involved in social work, holding, for example, the position of chairman of the Main Board of the Union for the Defence of the Western Borderlands (1925–1934). Murdered by the Germans at the beginning of the occupation.

Juliusz Trzcński (1880–1939). Gutsbesitzer, Minister, Konservativer

Schlüsselwörter

Juliusz Trzcński, Landadel, Ostrów am Gopło, Nationale Volksvereinigung, Ministerium für das Ehemalige Preußische Landesteil, Union zur Verteidigung des Westlichen Grenzgebiets/Westunion

Zusammenfassung

Dieser Beitrag stellt das Leben und die Tätigkeit von Juliusz Trzcński (1880–1939) vor. Er war ein Gutsbesitzer aus Ostrów am Gopło, Staatsbeamter und Doktor der Rechtswissenschaften. Er war sozial und politisch aktiv und gehörte während der Teilungszeit der Nationalen Liga an. Er war Vorsitzender des Volksrats des Kreises

Strzelin (1918), Abgeordneter des Gesetzgebenden Sejms (1919–1922) und Minister für das Ehemalige Preußische Landesteil (1920–1921). In den folgenden Jahren engagierte sich Trzciński vor allem in der Sozialarbeit, so war er beispielsweise Vorsitzender des Hauptvorstandes der Union zur Verteidigung der Westlichen Grenzgebiete (1925–1934). Er wurde von den Deutschen zu Beginn der Besatzung ermordet.

Юлиуш Тшциньский (1880–1939). Помещик, министр, консерватор

Ключевые слова

Юлиуш Тшциньский, помещики, Острув-над-Гоплем, Национальное народное объединение, Министерство по делам бывшего прусского сектора, Союз защиты Западных рубежей/Западный союз

Резюме

В настоящей статье рассказывается о жизни и деятельности Юлиуша Тшциньского (1880–1939). Он был помещиком, жившим в г. Острув-над-Гоплем, государственным чиновником и доктором юридических наук. Тшциньский отличался своей общественно-политической активностью, до Первой мировой войны был связан с Национальной лигой. Он занимал пост председателя Народного совета Стшелинского повета (1918), был депутатом Законодательного сейма (1919–1922), а также министром по делам бывшего прусского сектора (1920–1921). В последующие годы Тшциньский занимался в основном общественной деятельностью – среди прочего, он занимал должность председателя Главного правления Союза защиты Западных рубежей (1925–1934). Юлиуш Тшциньский был убит немцами в начале оккупации.